

γωγικές ηλικίες (σχεδόν 60% στις ηλικίες 15-24 και 40% στις ηλικίες 25-34).

Κατόπιν όλων αυτών, ας αναρωτηθούμε: είναι δυνατή οποιαδήποτε συγκρότηση ενός μεταρρυθμιστικού, προοδευτικού, κεντροαριστερού, σοσιαλδημοκρατικού «πόλου/Κέντρου» με αυτούς τους όρους; Η απάντηση εδώ είναι όχι, μονολεκτικά. Η «στιγμή» είναι μακροιστορικά κρίσιμη. Όπως το μπαλάκι του τένις στο *Match Point* του Γούντι Άλεν έχει χτυπήσει στο δίκτυ και αιωρείται χωρίς να ξέρουμε αν τελικά θα πέσει από τη μία ή την άλλη μεριά, έτσι και η προοπτική της χώρας παίζεται σε πολλά επίπεδα –οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά, αξιακά. Οποιαδήποτε στρατηγική προϋποθέτει σαφήνεια, με όρους προγραμματικούς (εντός ή εκτός της αυταρχικής «μεταρρυθμιστικής» ατζέντας του Μνημονίου), με όρους αξιακούς-πολιτισμικούς (συντηρητική ή προοδευτική υπέρβαση της Μεταπολίτευσης), με όρους προτάγματος, δηλαδή εκπροσώπησης υπαρκτών κοινωνικών δυνάμεων. Μια «κεντρώα» απάντηση που δεν αφήνεται από τον μονόδρομο σημερινό «μεταρρυθμι-

σμό», που συνομιλεί με τη σαμαρική Δεξιά παρά με τον έστω λαϊκιστικό ΣΥΡΙΖΑ (ή ακόμα χειρότερα διακινεί θεωρίες των «δύο άκρων»), είναι καταδικασμένη, στην καλύτερη περίπτωση, σε έναν ρόλο εμβλαμωτικού. Υπό αυτό το πρίσμα, η διάκριση Αριστερά-Δεξιά σήμερα είναι πιο παρούσα από ποτέ –και καμία προσπάθεια πολιτικής (ανα-)συγκρότησης δεν μπορεί να την παρακάμψει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Βλ. «Liberal Market Economy», στην ορολογία των Hall και Soskice για τις ποικιλίες καπιταλισμού, στο περίφημο βιβλίο David Coates (επιμ.), *Varieties of Capitalism, Varieties of Approaches*, Palgrave MacMillan, Basingstoke 2005.
- 2 Bruegel, «EU-IMF Assistance to Euro-area Countries: An Early Assessment», Jean Pisani-Ferry / André Sapir / Guntram Wolff, Μάιος 2013.
- 3 IMF, *GREECE, Country Report 13/154*, Ιούνιος 2013.
- 4 Τη «μεταρρυθμιστική ατζέντα» αντιμετώπισης κρίσεων στον ώριμο καπιταλισμό, που καταστρώθηκε στη δεκαετία

του 1980 από το ΔΝΤ, την Παγκόσμια Τράπεζα και το Υπουργείο Οικονομικών των ρηγκανικών ΗΠΑ.

- 5 Αντώνης Σαμαράς, απευθυνόμενος στον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Άνθιμο, ΔΕΘ, 7.9.2013.
- 6 Marchel Gauchet, «La droite et la gauche», στο Pierre Nora (επιμ.), *Les lieux de mémoire*, τόμ. 3: *Les France. I. Conflits et partages*, Gallimard, Παρίσι 1992.
- 7 *Αυτ.*, σ. 404.
- 8 Κατάληξη της πορείας απομάκρυνσής του από την κοινωνική του βάση και της πλήρους απορρόφησής του από το κράτος, όπως δείχνουν οι Κώστας Ελευθερίου / Χρύσανθος Τάσσης, *ΠΑΣΟΚ. Η άνοδος και η πτώση (:) ενός ηγεμονικού κόμματος*, Σαββάλας, Αθήνα 2013.
- 9 Νορμπέρτο Μπόμπιο, *Δεξιά και Αριστερά. Σημασία και αίτια μιας πολιτικής διάκρισης*, μτφρ. Ελεονώρα Ανδρεδάκη, Πόλις, Αθήνα 2006 [1995], σ. 66.
- 10 Βλ. το κλασικό Alain Bergounioux / Bernard Manin, *Le régime social-démocrate*, PUF, Παρίσι 1989.

ΓΙΑ ΕΝΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΜΕΤΩΠΟ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΛΠΑΔΑΚΗΣ

«Ανήκα στη γενιά που μεγάλωσε τον καιρό του Εθνοσοσιαλισμού, η οποία τυφλώθηκε και παραπλανήθηκε – και απέθγηκε να την παραπλανήσουν»
Günter Grass

Εάν θέλεις να με αντιμετωπίσεις ισότιμα, θα πρέπει να είσαι διατεθειμένος να με μεταχειριστείς διαφορετικά. Η προτροπή αυτή, που αναγράφεται στο καταστατικό κείμενο της Επιτροπής Ίσων Ευκαιριών Δυτικής Αυστραλίας,¹ συνοψίζει εύγλωττα την προσέγγιση στην οποία εδράζεται ολόκληρη η προβληματική των δομικών διακρίσεων. Σε μια περίοδο κατά την

Ο Γιώργος Καλπαδάκης είναι διεθνολόγος και διδάσκει στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

οποία οι αυξανόμενες ανισότητες συνιστούν σοβαρή πηγή διακρίσεων και κοινωνικού αποκλεισμού, με θύτες ακόμα και θεσμικούς παράγοντες, όπως καταδεικνύουν οι αυξανόμενες πληροφορίες περί ύπαρξης ακροδεξιών θυλάκων στην αστυνομία και το στρατό, η εισαγωγή της έννοιας αυτής στη συζήτηση για τα δικαιώματα δύναται να αναδείξει το μεγάλο μεταρρυθμιστικό εύρος που απαιτείται για τη δημιουργία ενός ανθεκτικού πλαισίου προστασίας των δικαιωμάτων στην Ελλάδα. Επιπλέον, προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες στην προοπτική μιας διεπιστημονικής ανατροπής της κρατούσας φορμαλιστικής πρόσληψης των δικαιωμάτων ώστε, μεταξύ άλλων, να θεσμοθετηθεί και η συμμετοχή επιστημών πέραν των νομικών στη διαμόρφωση του πλαισίου αυτού.

Ο εμπλουτισμός του διαλόγου για τα δικαιώματα, στη βάση αυτής της προβληματικής, είναι ικανός να δώσει το έναυσμα και για πρωτοβουλίες που θα διευρύνουν την κυρίαρχη αντίληψη για τη φύση του ρατσιστικού φαινομένου και το φάσμα των μέσων που απαιτούνται για την αντιμετώπισή του. Η καθιέρωση συνηγόρου για την ισότητα και την καταπολέμηση των διακρίσεων θα μπορούσε να αποτελέσει έναν πόλο ενδυνάμωσης των διάσπαρτων πρωτοβουλιών που έχει γεννήσει η ενίσχυση της φυλετικής μισαλλοδοξίας, λειτουργώντας ως αντίβαρο όχι μόνο στο ακροδεξιό φαινόμενο εντός των εγχώριων θεσμών, αλλά και σε κρατικούς παράγοντες με πλημμελή επίγνωση του κομβικού τους ρόλου στην νομιμοποίηση ακραιφνώς ρατσιστικών συμπεριφορών.

Όλες τις κοινωνίες διατρέχει ένα χάσμα ανάμεσα στην επίσημη ρητορική και τη βιουμένη πραγματικότητα, την υπόσχεση και την πρακτική: η αποστολή των επιστημών είναι να φωτίζουν τα γενεσιουργά αίτια αυτού του χάσματος και να λαξεύουν τα μέσα που θα υποβοηθήσουν τη γεφύρωσή του. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, αρκετές ανεπτυγμένες χώρες έχουν προωθήσει πολιτικές που αποβλέπουν στο να αναδείξουν την απόσταση που χωρίζει την τυπική ισότητα ευκαιριών από την πραγματική ανισότητα δυνατοτήτων ανάμεσα στους πολίτες. Η εισαγωγή της προβληματικής των *δομικών διακρίσεων* (ή αλλιώς του «θεσμικού ρατσισμού»²) έχει το προτέρημα μιας πιο ολοκληρωμένης αντιμετώπισης του ρατσισμού που καθιστά ορατότερα τα «τυφλά σημεία» του νομικού πλαισίου προστασίας των δικαιωμάτων. Έτσι, σε χώρες όπου η έννοια αυτή έχει καταστεί ως ένα βαθμό λειτουργική – με προεξέχουσες τις ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο και τα Σκανδιναβικά κράτη – διατυπώνονται αιτήματα, όπως η *υιοθέτηση διεπιστημονικών προσεγγίσεων για την καταπολέμηση των διακρίσεων*, καθώς και η θεσμοθέτηση της συμμετοχής ενός ευρέος φάσματος επιστημόνων στην εξέλιξη τους.³ Αντίθετα, σε χώρες με βαθιές παραδόσεις φορμαλισμού-νομικισμού, υφίσταται μια δυστοκία στο να συλληφθεί το πολυαξιακό φαινόμενο των διακρίσεων σε όλες του τις εκφάνσεις, κάτι που διαφαίνεται και στην αδυναμία να διευρυνθεί και πέραν των νομικών η επιστημονική συμμετοχή στις διαδικασίες θεσμικής διαμόρφωσης και εποπτείας του πλαισίου προστασίας των δικαιωμάτων, με τη συμπερίληψη κλάδων, όπως π.χ. η κοινωνιολογία και η κοινωνική εργασία, οι οικονομικές και πολιτικές επιστήμες, η ψυχολογία και η παιδαγωγική.

Στην καρδιά της προβληματικής αυτής βρίσκεται η κλασική διάκριση ανάμεσα στην τυπική και την ουσιαστική ισότητα: η πρώτη αφορά την ισότητα απέναντι στον νόμο και κωδικοποιείται π.χ. στο συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα της ίσης πρόσβασης στις υπηρεσίες δημόσιας υγείας. Δια της ουσιαστικής ισότητας, αντίθετα, αναδεικνύονται τα υπαρκτά κοινωνικοοικονομικά εμπόδια που ορθώνονται απέναντι σε πολίτες που διεκδικούν να ασκήσουν το δικαίωμα αυτό. Έτσι, η οικονομικότητα των νομικών διατάξεων που αφορούν την ισότητα υποσκάπτεται εν τοις πράγμασι από ένα άυλο υπόστρωμα διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής καταγωγής ή αναπηρίας. Προκειμένου να αιτιο-

λογηθούν οι ανισότητες που διατηρούνται σε πείσμα της οικουμενικότητας των τυπικών δομών, επιστρατεύονται έωλες ερμηνείες θεμελιωμένες σε *θεωρίες του ελλείμματος* (deficit theories). Οι θεωρίες αυτές επινοούν δήθεν «πολιτισμικά» ή συμπεριφορικά/ιδιοσυγκρασιακά γενεσιουργά αίτια για να εξηγήσουν την ύπαρξη ανισοτήτων, κατατείνοντας τελικά στη δυσφήμιση και την ενοχοποίηση του θύματος. Αντίθετα, η προβολή των δομικών διακρίσεων αποβλέπει στο να αναδειχθούν τα ουσιαστικά εμπόδια που δυσχεραίνουν την επίτευξη της ισότητας, καθώς και να προωθηθούν *όσες πρωτοβουλίες και μέτρα υπερασπίζονται το πνεύμα του νόμου, εκεί όπου οι νομικίστικες υπεκφυγές οχυρώνονται πίσω από το γράμμα του νόμου*.⁴

Η προϊούσα ξενοφοβία αλλά και η ενίσχυση της ακροδεξιάς στη Σουηδία πυροδότησαν το 2002 ένα δημόσιο διάλογο από τον οποίο προέκυψε αφενός ότι ο ρατσισμός δεν μπορεί απλά να αναχθεί στις ιδιωτικές απόψεις μεμονωμένων ατόμων ή περιθωριακών ομάδων, και αφετέρου ότι η καταπολέμησή του απαιτεί προηγουμένως την υπέρβαση της αντίληψης ότι αποτελεί ένα φαινόμενο που αναπτύσσεται *έξω* από την κοινωνία και τους θεσμούς. Η σουηδική κυβέρνηση ζήτησε να συνταχθεί *ειδική έκθεση* με επίκεντρο την έξαρση της φυλετικής μισαλλοδοξίας, τα πορίσματα της οποίας δόθηκαν στη δημοσιότητα το 2005. Η έκθεση εντόπιζε τις ρίζες του φαινομένου στην ύπαρξη «δομικών διακρίσεων» οριζόμενων ως «οι κανόνες, οι νόρμες, οι ρουτίνες και τα πρότυπα συμπεριφοράς και αντίληψης εντός των θεσμών/δομών της χώρας [που εκδηλώνονται ανοικτά, συγκαλυμμένα, εσκεμμένα ή αθέλητα και] εμποδίζουν τις εθνικές ή θρησκευτικές μειονότητες να απολαύσουν τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες ευκαιρίες με την πλειοψηφία του πληθυσμού». Οι δομικές διακρίσεις, υπογράμμισε, αποτελούν έναν παράγοντα που καθίστατο ολοένα πιο ορατός «στη σφαίρα της εργασίας, στα σχολεία, στην πολιτική, στα μέσα ενημέρωσης, στο νομικό σύστημα, στις υπηρεσίες πρόνοιας και στέγασης». Ένα βασικό πρόβλημα, κατέληγε η έκθεση, είναι ότι οι πολιτικοί, οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι εργοδότες, οι συνδικαλιστές, οι ερευνητές και γενικότερα όσοι θεσμικοί ή κοινωνικοί φορείς ασχολούνται με τον ρατσισμό τείνουν να στρέφουν την προσοχή τους προς τα *έξω*, εντοπίζοντάς τον π.χ. σε μεμονωμένες, ακραίες αντιδράσεις απέναντι στις κοινότητες των μεταναστών. Με αυτόν τον τρόπο, συνέχιζε, παραγνωρίζεται πλήρως το πλέγμα προ-

καταλήψεων από το οποίο είτε εμφορούνται ως άτομα ή ενδημεί στους θεσμούς που εκπροσωπούν, καταλήγοντας έτσι να προσδιορίζουν τον ρατσισμό με τόσο στενούς όρους, ώστε να καλλιεργούν ασύγγνωστα τη σφαλερή εντύπωση ότι είναι κάτι *έξω* από τον μέσο πολίτη και το κράτος, που αφορά κυρίως κάποιους περιθωριακούς εξτρεμιστές.⁵

Η έκθεση έθετε τρεις προϋποθέσεις για τη λυσιτελέστερη καταπολέμηση των δομικών διακρίσεων: *διακομματική πολιτική βούληση*, την ύπαρξη ενός *ισχυρού κοινωνικού κινήματος* κατά του ρατσισμού και τη *θέσπιση νόμων και άλλων μέτρων* που στοχεύουν στη μεταβολή της έμμεσης ρατσιστικής συμπεριφοράς. Τα προτεινόμενα μέτρα για την ενδυνάμωση του ρόλου της κοινωνίας περιλάμβαναν την παροχή μεγαλύτερης υποστήριξης προς τις μη-κυβερνητικές ομάδες που εργάζονται για την καταπολέμηση των διακρίσεων, την ενίσχυση οργανώσεων μεταναστών στη λειτουργία τους ως ομάδων πίεσης, τη συμμετοχή εκπροσώπων από τις κοινωνικές ομάδες που υφίσταντο διακρίσεις στο πλαίσιο συναφών θεσμικών πρωτοβουλιών καθώς και τη σύσταση ενός ταμείου νομικής αρωγής, με απώτερο στόχο την ανάπτυξη νομολογίας για την ισότητα. Περιλάμβαναν, επίσης, την ψήφιση προεδρικού διατάγματος (στα πρότυπα της περίφημης Εκτελεστικής Εντολής 10925 επί προεδρίας Κένεντι) για την ενσωμάτωση ειδικών ρητρών κατά των διακρίσεων στα συμβόλαια που θα σύναπτε εφεξής το σουηδικό Δημόσιο με τον ιδιωτικό τομέα, τη συγκρότηση διεπιστημονικού ινστιτούτου για τη μελέτη των δομικών διακρίσεων στο σύστημα υγείας, στο εκπαιδευτικό σύστημα, στο δικαστικό σύστημα, στις δημόσιες υπηρεσίες και στην οικονομία, καθώς και τον εμπλουτισμό των επίσημων στατιστικών-απογραφικών δεδομένων με περισσότερα ποσοτικά και ποιοτικά εθνικά στοιχεία.

Προς την κατεύθυνση της ενοποίησης όλων αυτών των πρωτοβουλιών συστήθηκε ειδική Κοινοβουλευτική Επιτροπή με στόχο την επεξεργασία ενός ολοκληρωμένου *νόμου για την καταπολέμηση των διακρίσεων*. Ο νόμος αυτός τέθηκε σε ισχύ το 2009 και προβλέπει την επιδίκαση αστικών αποζημιώσεων για τις διακρίσεις με τρόπο αναλογικό, αποτρεπτικό και αποτελεσματικό, αντικαθιστώντας όλους τους προγενέστερους νόμους που αφορούσαν την απαγόρευση των διακρίσεων (π.χ. τον Νόμο περί μέτρων κατά των διακρίσεων στην εργασία για λόγους εθνοτικής καταγωγής, θρη-

σκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων του 1999, τον Νόμο περί απαγόρευσης των διακρίσεων του 2003, κ.ά.). Την ίδια στιγμή, προέβλεπε τη συνένωση των αρμοδιοτήτων τεσσάρων διαμεσολαβητών (για τις ίσες ευκαιρίες μεταξύ των φύλων, καθώς και για τις διακρίσεις λόγω εθνοτικής καταγωγής, αναπηρίας και σεξουαλικού προσανατολισμού), με την καθιέρωση ειδικού διαμεσολαβητή για την καταπολέμηση των διακρίσεων. Ο ρόλος του νέου, διορισμένου από την κυβέρνηση διαμεσολαβητή είναι μεταξύ άλλων να διεξάγει ανεξάρτητες έρευνες με αφορμή καταγγελίες για διακρίσεις, να αναλαμβάνει υποθέσεις –οι οποίες αναμένεται να προσφέρουν κρίσιμη νομολογία κατά των διακρίσεων– και να προτείνει στις κυβερνήσεις πάσης φύσεως μέτρα για την καταπολέμησή τους (εκπαιδευτικά, κοινωνικοοικονομικά, κλπ.).⁶ Στον πυρήνα της νέας προσέγγισης με επίκεντρο την καταπολέμηση των δομικών διακρίσεων τέθηκε και η λογική των *θετικών δράσεων* (affirmative action), δηλαδή των μέτρων εκείνων που στοχεύουν στην επίτευξη της πραγματικής ισότητας ευκαιριών μεταξύ των πολιτών.

Στον περιορισμένο βαθμό που έχει αναγνωριστεί η ύπαρξη δομικών διακρίσεων στην Ελλάδα από τους αρμόδιους θεσμικούς παράγοντες, τα διάσπαρτα μέτρα που έχουν θεσπιστεί για την καταπολέμησή τους τείνουν συχνά να προβάλλονται με αρνητικό πρόσημο και να προσλαμβάνονται με όρους «προνομιακής» μεταχείρισης και «αντεστραμμένων διακρίσεων» που αδικούν την πλειονότητα για να ωφελήσουν μειοψηφικές, αν όχι περιθωριακές ομάδες. Η αντίληψη αυτή, παρέλκει να επισημανθεί, διαστρεβλώνει ουσιαστικά τη συλλογιστική των θετικών δράσεων, η οποία δεν στοχεύει στην «ισοσκελίση» των διακρίσεων με τη θεσμοθέτηση νέων, αλλά στην εκρίζωσή τους μέσα από θετικές δράσεις ικανές να εγγυηθούν πραγματικές συνθήκες ισότητας ανάμεσα στους πολίτες. Η θεμελιώδης αρχή της ισότητας διακρίνεται σε ισότητα τυπική (των πολιτών ενώπιον του νόμου) και ουσιαστική (του νόμου ενώπιον των πολιτών), με τη δεύτερη να συνεπάγεται κυρίως ισότητα ευκαιριών και να διανοίγει τη δυνατότητα για θετικές διακρίσεις προς όφελος ατόμων που ανήκουν σε ομάδες που έχουν «δικαίωμα ειδικής φροντίδας» από το κράτος, ήτοι «πολύτεχνες οικογένειες, ανάπηροι πολέμου και ειρηνικής περιόδου, θύματα πολέμου, χήρες και ορφανά εκείνων που έπεσαν στον πόλεμο, καθώς και όσοι πάσχουν από ανίατη ή

πνευματική νόσο». Στο δε άρθρο 116 του ελληνικού Συντάγματος αναφέρεται έμμεσα και η ανάγκη ενεργών δράσεων για τις γυναίκες, καθότι τονίζεται ότι «δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών».

Προκειμένου να διασφαλιστεί η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης, αλλά και με στόχο τη συμμόρφωση στις κοινοτικές οδηγίες 2000/43 και 2000/78 (οι οποίες βασίζονται στα άρθρα 6 και 13 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση), έχει ψηφιστεί ο *Νόμος 3304/2005* που προσδιορίζει το ευρύτερο ρυθμιστικό πλαίσιο για την καταπολέμηση και εξάλειψη των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, ηλικίας, αναπηρίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας. Από την πλευρά της, η *Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων* καλωσόρισε την ψήφιση του Νόμου και την υιοθέτηση άλλων συναφών θετικών μέτρων, όπως η τροποποίηση διατάξεων του Ποινικού Κώδικα ώστε να συμπεριληφθεί η αναφορά σε εγκλήματα φυλετικού μίσους. Εντούτοις, εξέφρασε ανησυχία για μια σειρά από ζητήματα, όπως η αδυναμία εφαρμογής των διατάξεων που αποβλέπουν στην καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων. Επιπλέον, εισηγήθηκε την ανάθεση στον Συνήγορο του Πολίτη να συγκεντρώνει το σύνολο των καταγγελιών για φυλετικές διακρίσεις στη χώρα, αρμοδιότητα που προς το παρόν μοιράζεται με άλλους δημόσιους φορείς.⁷

Μολονότι η πρωτοβουλία να μεταφερθούν οι κοινοτικές οδηγίες για τη φυλετική ισότητα και την ισότητα στην απασχόληση στην ελληνική νομοθεσία φάνηκε να σημαίνει τις απαρχές μιας «στροφής» προς την κατεύθυνση μιας πιο ολοκληρωμένης διαχείρισης των μεταναστευτικών ζητημάτων, με τις κυβερνητικές ενέργειες κατά τον τελευταίο χρόνο –με προεξέχουσες το ναυάγιο στο οποίο οδηγήθηκε το νομοσχέδιο «Για την καταπολέμηση εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας», αλλά και τον συντελούμενο «ενταφιασμό» του νόμου 3838/2010 για την ιθαγένεια–⁸, η οποία πρόοδος σταδιακά αναστρέφεται με δραματικό τρόπο. Ο αγώνας κατά των διακρίσεων και υπέρ της ουσιαστικής ισότητας φαίνεται να συντελείται στη σκιά της ισχυροποίησης της ακροδεξιάς, όχι μόνο εκτός αλλά και εντός των θεσμών που θα έπρεπε να τον υποστηρίζουν. Ο ρατσισμός και η μισα-

λοδοξία καλλιεργούνται συστηματικά ως μέρη ενός θυμικού υποστρώματος που προσφέρει υπεραπλουστευμένες ερμηνείες για τα αίτια της οικονομικής κρίσης, προωθώντας βίαιες και αντιδημοκρατικές λύσεις σε βάρος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι δε αξιοσημείωτο ότι, πριν ακόμα η κρίση ριζώσει και η ακροδεξιά σημειώσει εκρηκτική άνοδο στις κάλπες, το Ευρωβαρόμετρο ήδη κατέγραφε το ισχυρό προαίσθημα που κυριέυε οκτώ στους δέκα πολίτες ότι η ύφεση θα οδηγήσει σε ακόμα περισσότερες διακρίσεις στην αγορά εργασίας είτε λόγω εθνοτικής καταγωγής (83% έναντι 57% του κοινοτικού μέσου όρου) είτε αναπηρίας (77% έναντι 56%) είτε φύλου (66% έναντι 43%) είτε θρησκείας (63% έναντι 42%).⁹

Σε μια περίοδο κατά την οποία η επιδείνωση των συνθηκών προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η ενίσχυση της ακροδεξιάς συνιστούν μια καθημερινή απειλή για τη δημοκρατία,¹⁰ η παράδοση νομικού formalισμού και η πανσπερμία νόμων και αποφάσεων, σε συνάρτηση με τις εμφανείς αδυναμίες στους μηχανισμούς εφαρμογής τους, επιτάσσει άμεσα την εισαγωγή της έννοιας των δομικών διακρίσεων καθώς και τη λήψη θεσμικών μέτρων για να καταστεί αυτή λειτουργική. Ένα από αυτά θα ήταν η θέσπιση ανεξάρτητης αρχής που θα ενισχύσει ουσιαστικά όλες εκείνες τις πρωτοβουλίες, οι οποίες στοχεύουν στην αντιμετώπιση της ακροδεξιάς απειλής: από τα παρατηρητήρια για την πρόληψη της σχολικής βίας και για την καταπολέμηση των διακρίσεων μέχρι τη σύσταση του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας¹¹ και τον ορισμό ειδικού εισαγγελέα για τον συντονισμό και την ανακριτική αντιμετώπιση των φυλετικών εγκλημάτων από τις Εισαγγελικές Αρχές.¹² Η καθιέρωση ενός *ανεξάρτητου συνηγόρου για την καταπολέμηση των διακρίσεων και την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης*, ή τουλάχιστον η ένταξη του θεσμού αυτού στον Συνήγορο του Πολίτη (ο οποίος διατηρεί τη σχετική αρμοδιότητα βάσει του Ν. 3304/2005),¹³ θα δώσει το έναυσμα για να αναδειχθεί περαιτέρω ο μισαλλόδοξος και κοινωνικά διαλυτικός πυρήνας της ευρύτερης ακροδεξιάς απειλής. Προς το παρόν, αυτός συσκοτίζεται πίσω από ένα πέπλο φιλολαϊκής ρητορικής και από την τάση μερίδας των μέσων ενημέρωσης να αντιμετωπίζουν τα ρατσιστικά εγκλήματα ως μεμονωμένες ενέργειες εξτρεμιστικών στοιχείων και όχι ως προϊόντα ενός κλίματος μισαλλοδοξίας, εντός και εκτός

των θεσμών, στην καλλιέργεια του οποίου συμβάλλουν καταλυτικά.

Συμπερασματικά, σε μια περίοδο που έχει σηματοδοτηθεί από την ενίσχυση του ακροδεξιού φαινομένου, αλλά και με δεδομένες τις αυξανόμενες καταγγελίες σε βάρος ένστολων και δημοσίων λειτουργών από την πλευρά πολιτών, μη-κυβερνητικών οργανώσεων, διεθνών οργανισμών και δημοσιογράφων, για κακομεταχείριση, διακριτική συμπεριφορά αλλά και αδράνεια,¹⁴ η συγκυρία απαιτεί τη σύμψηξη ενός ανεξάρτητου θεσμικού μετώπου κατά των διακρίσεων. Παράλληλα, η εισαγωγή μιας διεπιστημονικής προβληματικής προσανατολισμένης στην αντιμετώπιση των δομικών διακρίσεων θα αναδείξει τα αδιέξοδα μιας μονόπλευρα νομικίστικης προσέγγισης των αυξανόμενων περιστατικών ρατσιστικής βίας. Θα μπορέσει ίσως έτσι να αποδυναμωθεί το ιδεολογικό βάρος των θεωριών του ελλείμματος οι οποίες, καίτοι ανυπόστατες, ανατροφοδοτούν τη ρατσιστική λογική της ενοχοποίησης του θύματος, «οχυρωμένες» πίσω από την τυπική ισότητα των ευκαιριών που κατοχυρώνουν οι νόμοι. Επιπλέον, θα επιτρέψει να φωτισθεί το κοινωνικοοικονομικό υπόστρωμα των ανισοτήτων στο οποίο οι δομικές διακρίσεις εν πολλοίς οφείλονται, αφαιρώντας από θεσμικούς παράγοντες τη δυνατότητα να υπεκφεύγουν – με το πρόσχημα ότι απλά «εφαρμόζουν τον νόμο» – σε περιπτώσεις όπου η διακριτική συμπεριφορά σε βάρος πολιτών είναι παραπάνω από εμφανής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Βλ. *Substantive Equality Policy Framework*, Equal Opportunity Commission of Western Australia, 2008.
- 2 Ο όρος «institutional racism» έλκει την καταγωγή του από μια γνωστή υπόθεση ρατσιστικής δολοφονίας ενός νεαρού μάφρου στη Μεγάλη Βρετανία το 1993. Ύστερα από μια σειρά ατελέσφορων ερευνών της Βρετανικής Αστυνομίας, που οδήγησαν στην απαλλαγή των υπόπτων, η κινητοποίηση των γονέων του θύματος και η προϊούσα κατακραυγή για την ατιμωρησία εξώθησε την κυβέρνηση να διατάξει ειδική έρευνα. Στα πορίσματά της αναδεικνυόταν, μεταξύ άλλων, ο «δομικός ρατσισμός» του εγκώριου αστυνομικού σώματος στη συγκεκριμένη υπόθεση, ο οποίος προσδιορίστηκε ως μια πιο «δυσδιάκριτη» μορφή ρατσισμού, η οποία δεν αφορά τη διαφθορά, την απουσία επαγγελματισμού ή «τις σκόπιμες ενέργειες μιας μικρής ομάδας ατόμων με προκατάληψη», αλλά «μια συστηματικότερη

τάση που θα μπορούσε να επηρεάσει τη διαγωγή της αστυνομίας συνολικότερα». Η έκθεση διατύπωνε σειρά εισηγήσεων για τη μεταρρύθμιση των τοπικών αρχών, των δημοσίων υπηρεσιών, των σχολείων, του εθνικού συστήματος υγείας, καθώς και του δικαστικού συστήματος της χώρας, με στόχο την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση των δομικών διακρίσεων. Βλ. *The Stephen Lawrence Inquiry. Report of an Inquiry by Sir William MacPherson of Cluny*, Φεβρουάριος 1999, κεφ. 6.

- 3 Εντελώς ενδεικτικά, βλ. Joe Parker / Ranu Samantrai / Mary Romero, *Interdisciplinarity and Social Justice*, SUNY Press, 2010· Dominic Abrams / Julie Christian / David Gordon, *Multidisciplinary Handbook of Social Exclusion Research*, John Wiley, 2007· Heather Bullock, *Women and Poverty: Psychology, Public Policy, and Social Justice*, John Wiley, 2013.
- 4 Katy Sian / Ian Law / Syeed Sayyid, *Racism, Governance and Public Policy: Beyond Human Rights*, Routledge, 2013, ιδιαίτερα σ. 19-40.
- 5 Paul Lappalainen, *Det blågula glashuset - strukturell diskriminering i Sverige* [Το γυαζο-κίτρινο γυάλινο σπίτι: δομικές διακρίσεις στη Σουηδία], 2005, www.regeringen.se/sb/d/5073/a/46188.
- 6 Per Norberg, *Report on Measures to Combat Discrimination. Country Report 2009*, 2010: *Svensk forfattningssamling / Diskrimineringslag*, 9 Ιουνίου 2009. Βλ. και Per Norberg, *Report on Measures to Combat Discrimination. Country Report 2008*, 2009: *Svensk forfattningssamling / Diskrimineringslag*, 5 Ιουνίου 2008.
- 7 International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (CERD), *Concluding Observations of the CERD*, 28 Αυγούστου 2009. Η Επιτροπή δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Φυλετικής Διάκρισης και ελέγχει τα κράτη για την εφαρμογή της. Βλ. επίσης, *Ο ρόλος των Ευρωπαϊκών Κοινωνικών Εταίρων, της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής και της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής της Ελλάδος στην Καταπολέμηση των Διακρίσεων*, Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος, 2011.
- 8 Βλ. Δημήτρης Χριστόπουλος, «Γιατί η ιθαγένεια είναι κρίσιμο πολιτικό ζήτημα», *Σύγχρονα Θέματα* 120 (Ιανουάριος-Μάρτιος 2013), σ. 9-10.
- 9 Τα πιο συνηθισμένα κριτήρια διάκρισης στη χώρα μας αφορούν την εθνοτική καταγωγή, τον σεξουαλικό προσανατο-

λισμό, την αναπηρία και την ηλικία, ενώ οι ομάδες που θεωρείται ότι υφίστανται διακρίσεις, βάσει του ισχύοντος νομικού πλαισίου, περιλαμβάνουν τους μετανάστες, τις γυναίκες, τα άτομα με αναπηρίες, τους νέους και τους ηλικιωμένους, τις θρησκευτικές μειονότητες, τις λεσβίες, τους ομοφυλόφιλους, τους αμφιφυλόφιλους και τις τρανσέξουαλ (ΛΟΑΤ), καθώς και τη μεγαλύτερη και πιο ευάλωτη μειονότητα στην Ευρώπη, τους Ρομά. Βλ. *Discrimination in the EU in 2009*, Special Eurobarometer 317, Νοέμβριος 2009· *European Union Minorities and Discrimination - Main Results Report*, Δεκέμβριος 2009· *Καταπολέμηση των διακρίσεων. Τάσεις, προκλήσεις, πολιτικές*, επιμ. Διονύσης Μπαλούρδος / Μανώλης Χρυσάκης, ΕΚΚΕ- Παπαζήσης, Αθήνα 2012.

- 10 Βλ. π.χ. την εξαιρετική «Report by Nils Muiznieks, Council of Europe Commissioner for Human Rights following his visit to Greece», 16 Απριλίου 2013.
- 11 Το Δίκτυο συγκροτήθηκε τον Οκτώβριο του 2011 με πρωτοβουλία της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) και του Γραφείου της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στη χώρα μας.
- 12 Σειρά συστάσεων στις οποίες έχουν προβεί διεθνείς αλλά και εθνικοί φορείς προσανατολίζονται στην υιοθέτηση της προβληματικής των δομικών διακρίσεων, όπως είναι η ειδική εκπαίδευση των σωμάτων ασφαλείας, η ενίσχυση της συνεργασίας της αστυνομίας με τις οργανώσεις δικαιωμάτων, καθώς και η καθιέρωση κριτηρίων για την ύπαρξη ρατσιστικού κινήτρου, ώστε να καταστεί δυνατή η διερεύνησή του στο πλαίσιο της προανάκρισης.
- 13 Βλ. την ετήσια έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη για το 2012, Ιανουάριος 2013, σ. 102-119.
- 14 Η διαπίστωση ότι υφίστανται θύλακες ανοχής της ακροδεξιάς στα σώματα ασφαλείας και το στρατό ενισχύθηκε εσχάτως από την αποκάλυψη περί ειδικής εκπαίδευσης των μελών της Χρυσής Αυγής από στρατιωτικούς των ειδικών δυνάμεων που υποστηρίζουν την οργάνωση, ακόμα και με όπλα. Β. Λαμπρόπουλος, «Ο κρυφός στρατός της Χρυσής Αυγής», *Το Βήμα της Κυριακής*, 22 Σεπτεμβρίου 2013. Βλ. επίσης την ετήσια έκθεση του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας (2012), Απρίλιος 2013. Τον Μάιο του 2011, η ΕΕΔΑ εισηγήθηκε σειρά νομοθετικών και άλλων θεσμικών προτάσεων «για την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη».